

MILENIJ ZA NAMA.

Zaslužne opatice u prošlosti samostana i crkve koludrica benediktinki sv. Marije u Zadru

Anastazija Čizmin – Klara Begić

UDK: 2-9:2-523.6Sv. Marije(497.581.1)"10"

Opatica Lampredia 920.g. + Cicina obnova 2-523.6 1066.

Opatica Vekenga 347.472:929.731Koloman351.778.533:72.053:681.113.3"11"

Opatica Donata Nassi: 69.059.25

681.113.3:692.24]"17/18"

Opatica Benedikta Braun 005.934.4:2-523.694(100)"1939/1945"

Benediktinski samostan

<https://doi.org/10.34075/cs.58.1s.1>

sv. Marije (Zadar)

Pregledni rad

info@benediktinke-zadar.com

Rad zaprimljen 5/2022.

Sažetak

Prošlost samostana sv. Marije obilježena je jakim, samozatajnim ženama koje su snagu crpile iz Božje Riječi, štiteći samostan i benediktinski način života. U ovom izlaganju dat ćemo pregled jedanaest stoljeća povijesti samostana sv. Marije u Zadru kroz lik i djelo jedanaest opatica. Zajedničko im je da su, nakon određenih teških političkih i ekonomskih situacija, u stabilnijem razdoblju života samostana, pristupale značajnijim građevinskim zahvatima. Opatica Lampredia spominje se 920. godine, a od Ciccine obnove 1066. godine samostan kontinuirano postoji. Opatica Vekenega u XII. stoljeću donacijom kralja Kolomana gradi kapitularnu dvoranu i zvonik. U XV. stoljeću zvonik je temeljito obnovljen, a nakon požara krajem stoljeća gradi se gotičko-renesansni trijem. U XVI. stoljeću opatica Donata Nassi pristupa obnovi crkve koja dobiva renesansna obilježja. U XVIII. i XIX. stoljeću obnovljena je unutrašnjost crkve. Posljednju obnovu samostana, srušenog i spaljenog u Drugom svjetskom ratu, vodi opatica Benedikta Braun.

Ključne riječi: samostan sv. Marije, Lampredia, milenij, opatice, obnove

UVOD

U Božjoj zamisli stvaranja očituje se neizmjerena mudrost te nam odzvanjaju riječi iz Knjige mudrosti: “Kad je u visini utvrđivao oblake, bila sam kraj njega, kao graditeljica, bila u radosti, iz dana u dan, igrajući pred njim sve vrijeme: igrala sam po tlu Njegove zemlje, i moja su radost djeca čovjekova” (Mudr 8,28-31).¹

Taj razigrani poetski izričaj upućuje nas na Bogorodicu, Crkvu, ali i sve one vjerne, hrabre i Bogu odane žene koje su tijekom milenijske povijesti na tlu Svete Marije bile graditeljice u radosti, iz dana u dan. To su snažne i jake, samozatajne žene, one žene koje svoje dostojanstvo vide i ostvaruju u liku biblijskih žena. Žene, gledane Božjim očima. Jednake i ravnopravne s mužem (Mk 10,6), hrabre i odane Bogu, duhovne majke i skrbne zaštitnice. To su žene koje snagu svoga života crpe iz Božje Riječi, mudro razlučujući svakodnevne situacije te svjetlo i pouku Božje Riječi prenose na život zajednice.

Nemamo mnogo izvora o životu Bogu posvećenih djevoja u dalmatinskim gradovima prije XI. stoljeća.² Teško je zamisliti da u Zadru, kao biskupskom sjedištu, ne postoji neki oblik posvećenoga života. Marijan Grgić ukazuje da raspored crkve, kapitularne dvorane i *cenobija* kod samostana sv. Marije nije u skladu s uobičajenom benediktinskom gradnjom.³ Arheološka iskapanja i obnova istočno-ga krila samostana otkrili su stare temelje na kojima je srednjovjekovni zid,⁴ te M. Grgić pretpostavlja da je uz “Ecclesiolu” prije Cicce postojala krševanska ženska *cela* koju opat sv. Krševana daje Cicci da uredi samostanski život u duhu crkvenih reformi XI. stoljeća.⁵

U našem izlaganju dat ćemo pregled jedanaest stoljeća povijesti Samostana sv. Marije u Zadru kroz djelovanje jedanaest opatica. I kao što je zapisano u Kartularu⁶ za Ciccu tako možemo reći i za

---

¹ *Jeruzalemska Biblija*, Mudr 8,28-31, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011.

² Zrinka Nikolić Jakus, *Prve benediktinke u Dalmaciji*, Benediktinski samostan Sv. Nikole u Trogiru, zbornik radova prigodom 950. obljetnice utemeljenja, Trogir, 2014., 103.

³ Marijan Grgić, *Časoslov opatice Čike*, Hrvatski državni arhiv, Kršćanska sadašnjost, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., 344 (dalje: *Časoslov opatice Čike*); Eduard Peričić, *Samostan svete Marije u Zadru od njegova osnutka do danas*, *Kulturna Baština Samostana svete Marije u Zadru*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zadar, 1968., 7-8 (dalje: *Samostan svete Marije u Zadru od njegova osnutka do danas*).

⁴ M. Grgić, *Časoslov opatice Čike*, 346.

⁵ *Isto*, 347-348.

⁶ Arhiv Samostana sv. Marije u Zadru, *Kartular Samostana svete Marije*, Rukopis, fol. 15v-17v (dalje: *Kartular*).

svaku pojedinu: bila je “abbatissa ingenuitate precipu nomen”, opatica neizmjerne plemenitosti imenom: Lampredia, Cicca, Vekenega, Nikolota, Marija Begna, Laura Nassi, Donata Nassi, Glorija Calcina, Lucia Fanfogna, Antonia Seismit i Benedikta Braun.

LAMPREDIA

Godina koja se veže uz ovu opaticu jest 920. te tako obilježavamo 1100. obljetnicu spomena Lampredije, opatice Samostana sv. Marije u Zadru, koja se spominje 146 godina prije Cicce.⁷ Šime Ljubavac 1652. godine na južnom zidu staroga samostana otkriva duguljastu ploču s natpisom koji je prepisao. Ujedno spominje i vrt u kojem se nalaze različiti natpisi i starinsko kamenje.⁸ Materijalni dokaz iz X. stoljeća, o opatici Lamprediji nije sačuvan. Prijepis natpisa objelodanio je Ivan Lucius (Lučić), a od njega su ga preuzeli C. F. Bianchi i samostanska kronika iz XIX. stoljeća.

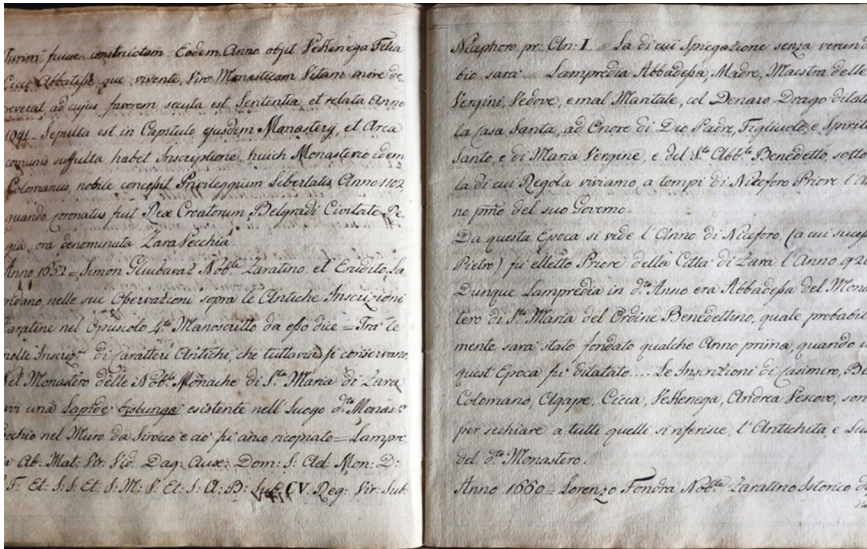
LAMPREDIA AB. MAT. MAG. VIR. VID. MAE. NUP. PEC. DRAG. AVX. DOM. S. AD. HOM. D. P. F. ET. SS. ET. S. M. V. ET. S. A. B. SVB. CVI. REG. VIV. SVB. NICEPHORO PR. AN. I.

Lampredia Abatissa, mater, magistra virginum, viduarum, male nuptarum, pecunia Dragonis auxit domum Sanctam ad honorem Dei Patris, Filii, et Spiritus Sancti, et Sancte Mariae Virginis et Sancti Abatis Benedicti, sub cuius regula vivunt, sub Nicephoro Priore anno primo⁹ (Sl. 1). Natpis govori o djevicama, udovicama i

⁷ Arhiv Samostana sv. Marije u Zadru, *Descrizione del Nobil Monastero delle M.M.R.R. Madri Benedittine denominate di santa Maria nonché di quello di Santa Catterina*, fol. 2v- 3r (dalje: *Descrizione*).

⁸ *Descrizione* kraj imena Niceforo u zagradi stavljaju ime *Pietro*, vjerojatno je i njima bilo nepoznato ime *Nicefora* kao zadarskog priora, ali izričito navodi “elleto Priore della Citta di Zara l’ Anno 920”, fol. 3r. U oporuci priora Andrije spominju se Andrini sinovi *filii mei Niceforus, Petrus et Dobrosia*, a i njegov tast zove se *Niceforus tribunus*, vjerojatno često ime u Zadru. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. I., sakupili i obradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1967., dok. 21, 25-28 (dalje: *Diplomatički zbornik*). Šime Ljubavac, povjesničar, arheolog i doktor prava, kao prijatelj i suradnik Ivana Lucića istražuje zadarsko područje. Rezultate tih istraživanja Lucić objavljuje 1666. godine u svom djelu *De Regno Dalmatie et Croatiae*. U isto vrijeme kao suradnik Lucića djeluje Zadrani Valerije Ponte koji za njega prepisuje isprave Samostana sv. Krševana i sv. Marije te prikuplja natpise iz Zadra i okolice koje Lucić objavljuje 1673. u *Inscriptiones Dalmatie*. Ponte ne spominje kameni natpis s imenom opatice Lampredije. O povijesnom okviru djelovanja Lucića i njegovih zadarskih suradnika govori Stjepan Antoljak, *Veze povjesničara Ivana Lucića sa Zadrom*, Radovi JAZU, 29-30, Zadar, 1983., 87, 89, 95.

⁹ Carlo Federico Bianchi, *Zara Cristiana*, vol I., Tipografia Woditzka, Zara, 1877., 321. *Descrizione*, fol. 2v.

Slika 1. Arhiv Samostana sv. Marije u Zadru, *Descrizione del Nobile Monastero delle M.M.R.R. Madri Benedettine denominate di santa Maria nonché di quella di Santa Catterina*, fol. 2v-3r. Spis je nastao u XIX. stoljeću i posljednja opatica koju spominje je Lucija Fanfogna. Vidljivo je koliku pažnju pridaje Ljubavčevu natpisu.

nesretno udanima koje zajedno žive u samostanu. U X. stoljeću i pod bizantskom upravom bila je to uobičajena praksa. U XVII. stoljeću takve raznolikosti u samostanima ne nalazimo. Ova činjenica ide u prilog vjerodostojnosti Ljubavčeva natpisa. Za povijest Zadra u X. stoljeću imamo određenu prazninu između priora Andrije (918. god.) i priora Madija (986. god.). Kod osnivanja Samostana sv. Krševana 986. godine, prior Madije spominje zapušteni samostan koji je već postojao, a kojeg su osnovali prior Andrija i *domno Fusculo*.¹⁰ Prior Andrija napisao je 918. godine oporuku¹¹ u kojoj dijeli svoju imovinu, a dio ostavlja i pojedinim crkvama i svećenicima da se mole za njegovu dušu, te tako spominje Sv. Krševana i Sv. Mariju.

¹⁰ Diplomatički zbornik, sv. I., 44-46.

¹¹ Diplomatički zbornik, sv. I., 25-28, Nada Klaić - Ivo Petricioli, *Prošlost Zadra II - Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Filozofski fakultet, Zadar, 1976., 89. Mladen Ančić u toj oporuci vidi poveznicu samostanskih posjeda s hrvatskim kraljevskim teritorijem i njih naziva "zajednica nasljednika priora Andrije". Mladen Ančić, Vekenega i kralj Koloman, *Laude Nitens Multa*, zbornik radova s kolokvija u povodu 900. obljetnice Vekenegina epitafa, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., 21-23.

Po kasnijim nasljednicima ova oporuka priora Andrije mogla bi biti ključna u razumijevanju posjeda Samostana sv. Marije.

Sljedeća opatica, Cicca, obnovila je već postojeći samostan, o čemu postoji suglasje kroničara Samostana sv. Marije, a tako i nekih povjesničara.¹²

CICCA

Nakon crkvenoga raskola 1054. godine Istočna i Zapadna Crkva kreću vlastitim povijesnim i kulturnim razvojem. Zapadna Crkva pristupa temeljnoj obnovi. Čvrste točke reformatorskoga duha Crkve u XI. stoljeću bili su samostani. U takvu duhovnom ozračju odlučuje ugledna Zadranka povući se od svijeta, ući u samostan i započeti novo poglavlje vlastitoga, i života svojih kćeri. Cicca, ta žena zabrinuta za svoju dušu, ne želeći izgubiti pravo bogatstvo, kreće, *pod vodstvom Evandjelja, tijesnim putem spasenja, sudjelujući u Kristovoj mucii da bi zajedno s njim i kraljevala*.¹³ Njezina duboka pobožnost prema Djevici Mariji, njezino ponizno klanjanje Svetom Križu i duboko štovanje Presvetoga Trojstva, odraz su istinske vjere *skrušene grešnice* koja čezne za sjedinjenjem s euharistijskim Kristom.¹⁴

Cicca, kći Dujma i Vekenega,¹⁵ unuka zadarskog priora Madija, rodbinski povezana s hrvatskim kraljem Petrom Krešimirom IV., nakon smrti svoga muža Andrije odluči se povući u samostan sa starijom kćeri Domnanom. Od opata Samostana sv. Krševana dobiva crkvicu sv. Marije - "sancte Marie Minoris ante portam Bellate" - oko koje će podići, odnosno obnoviti crkvu i samostan. U tome joj kao savjetnici i pomoćnici pomažu brat i rodbina, a u samostan ulaze i još neke plemenite Zadranke. Cicca odluči ući u samostan vjerojatno 1065./1066. godine. Zbog nedostatka dviju (a možda i četiriju) folija u Kartularu, pretpostavlja se postojanje "starijeg" samostana opatice Lampredije oko te crkvice.¹⁶ Potrebne pripreme vrši Cicca

¹² *Descrizione; Memorie*; Carlo Federico Bianchi; Marijan Grgić; Viktor Novak, dok Valerije Ponte u svom djelu *Rerum ecclesiasticarum Jadrensiu commeneantarius* govori o Cicci "Abbatissa, fundat monasterium S. Marie".

¹³ *Pravilo sv. Benedikta*, drugo popravljeno izdanje, Benediktinska udruga Nard, Tkon, 2008., usp. Proslav, 21, 47-50.

¹⁴ M. Grgić, Časoslov opatice Čike, 197-201.

¹⁵ *Kartular*, 12r.

¹⁶ *Kartular*, fol. 13r-14v. Viktor Novak, *Zadarski Kartular samostana Sv. Marije*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1959., 45, 132-133 (dalje: *Zadarski Kartular*). Na *Kartular samostana sv. Marije*, osvrće se i Nada Klaić, Nekoliko riječi o kartularu samostana sv. Marije u Zadru, *Historijski zbornik*, XIX.-XX., 1966.-1967. N. Klaić upozorava na neke manjkavosti i nedosljed-

kupnjom i obnovom kuća koje u miraz donose prve koludrice spremne zajedno s Ciccom i njezinom starijom kćeri Domnanom započeti monaški život. U osnivačkoj povelji detaljno nabraja kupljene i darovane kuće. Spominje i kupljeno zemljište koje se nalazilo ispred crkvice, a na kojem podiže kuću iz temelja namijenjenu braći i gostima. Ona je upravljala zajednicom Samostana sv. Marije u skladu s Pravilom sv. Benedikta koji zahtjeva da sve potrebno bude unutar samostanskih zidova (BP, 66,6-7).¹⁷

Da bi osigurala stabilan život zajednice od vladarskih samovolja, Cicca odlazi kralju Petru Krešimiru IV. u Šibenik. Na Božić 1066. godine kralj daruje Samostanu sv. Marije u Zadru koji je izgradila "soror mea",¹⁸ "kraljevsku slobodu" i zemlju u posjed¹⁹ na kraljevskom hrvatskom području. Tu darovnicu potpisuju prisutni najviši svjetovni i crkveni dostojanstvenici. Nedugo nakon osnutka i uređenja samostana, pristupa gradnji samostanske crkve, koja pripada redu ranoromaničkih - jednostavnih trobrodskih bazilika s tri apside. Od te Ciccine bazilike ostalo je veoma malo, sjeverni zid koji je ujedno i južni zid kapitularne dvorane, dio južnoga zida u visini dva traveja do svetišta, ostatci sjeverne i glavne apside kao i šest stupova s korintskim kapitelima na originalnim temeljima.²⁰ U povišenoj središnjoj lađi, nalaze se tragovi prvotnih prozora monofora i boje koja upućuje na mogućnost da su zidovi bili pokriveni freskama. Do ovih značajnih saznanja dovela su konzervatorska istraživanja sedamdesetih godina prošlog stoljeća.²¹ Prilikom posvete crkve 1091. godine zadarski biskup Andrija i prior Drago zajedno s klerom i građanstvom²² daju Cicci privilegije koje

---

nosti koje se nalaze kod V. Novaka. Mladen Ančić smatra da bi se danas trebalo pristupiti suvremenom kritičkom izdanju Kartulara, koji pripada tipu spisa poznat kao "montanej". M. Ančić, Vekenega i kralj Koloman, 15-16, bilj. 7. Više o tome vidjeti u M. Ančić, Srednjovjekovni montaneji, *Starohrvatska prosvjeta*, 24 (1997.), 3, 146.

¹⁷ *Pravilo sv. Benedikta*.

¹⁸ *Kartular*, fol. 17v-18v; V. Novak, *Zadarski Kartular*, 135.

¹⁹ *Diplomatički zbornik*, sv. I., dok. 73, 101.

²⁰ Drago Miletić - Vinko Štrkalj, Arheološka istraživanja u lađama crkve sv. Marije u Zadru, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 2 (1976.) - 3 (1977.), (dalje: Arheološka istraživanja u lađama crkve sv. Marije u Zadru).

²¹ Drago Miletić - Vinko Štrkalj, Arheološka istraživanja u lađama crkve sv. Marije u Zadru. Ovim detaljnim istraživanjem otkrivena je prava dimenzija predromaničke crkve koja je u renesansnoj obnovi produžena za dva traveja, a južni zid sačuvan je gotovo do dva metra visine u dužini dva traveja prema svetištu. Na žalost, nisu se otkrili nikakvi tragovi prvotne *ecclesiola Sancte Marie Minoris*, crkvice sv. Marije Male.

²² *Kartular*, fol. 15r, fol. 33v. "Kako je i običaj na općem saboru, prispjelo nam je premnogo podnesaka na raspravu i ispitivanje. Među njima bio je i onaj spis o

potvrđuje 1095. godine crkveni sabor u Zadru. Saboru je presjedao splitski nadbiskup Lovro koji potvrđuje privilegije, "jer samostan je osnovan od vlasništva patricijskih kuća koje nove članice donose u miraz".²³ Opatica Cicca obilježila je drugu polovicu XI. stoljeća, a njezina kći Vekenega na poseban način obilježila je početak XII. stoljeća i usmjerava daljnji razvoj Samostana sv. Marije.

VEKENEGA

Vekenega je bila mlađa kći opatice Cicce koja je stupila u Samostan sv. Marije 1072. godine nakon smrti muža Dobroslava. Nakon Zvonimirove smrti i pogibije Petra Svačića, 1102. godine ugarski kralj Koloman Arpadović biva okrunjen za hrvatskoga kralja u Biogradu. Tom prilikom darovnicom potvrđuje Samostanu sv. Marije povlastice koje mu je dodijelio kralj Petar Krešimir IV. i potvrdio kralj Zvonimir. Darovnica se odnosila na posjede samostana koji su se nalazili na teritoriju izvan grada Zadra. Godine 1105. Koloman ulazi u Zadar. Te iste godine opatica Vekenega gradi romanički zvonik uz crkvu sv. Marije i kapitularnu dvoranu sredstvima dobivenim od kralja Kolomana. To potvrđuju i natpisi uklesani na zvoniku i na Vekeneginoj grobnici. Kapitularna dvorana i zvonik čine jednu cjelinu vremenski, stilski i prostorno, a prigradeni su uza sjeveroistočni zid bazilike. Predstavljaju zrelu romaniku svojim finim i preciznim klesarskim radom i odudaraju od dotadašnje gradnje u Zadru. Te pravilne građevine, uzvišene u svojoj jednostavnosti, profinjene u svojoj uzvišenosti, trebale su pokazati i ostalim dal-

---

poštedi, koji su biskup i prior, plemeniti i neplemeniti u Zadru pobožno i žustro dali crkvi blažene Marije vječno djevice u vrijeme njezine izgradnje, to jest samostanu djevice koje pobožno služe Bogu, koji je nanovo sagrađen u istom gradu u naše vrijeme. To je sadržavao zato, da bi one, budući da samostan bijaše sazidan samo od nasljedstva plemenitih djevojaka koje su se okupile ondje iz ljubavi prema Kristu, živjele spokojno, bez ikakva uznemiravanja zbog poreza, kako bi slobodne od svakog tereta čovječjih dužnosti služile onomu, komu su se predale kao neznatne službenice. To je jedino tražila opatica iznimne plemenitosti imenom Cicca zajedno sa svim sestrama, premda su oni htjeli dodijeliti najobilatije darove iz gradske blagajne." (Prijevod po susretljivosti izv. prof. dr. sc. Milenka Lončara.)

²³ *Kartular*, fol. 15v-17v. Na ovaj privilegij koji gradski oci daju samostanu osvrće se Nada Klaić u *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar, 1976., bilj. 159 i 160, na stranicama 110 i 111; nadbiskup Lovro i Sinoda malo su ublažili priorovu "pobožnu žustru" odluku, te se privilegij odnosi na davanje poreza "kako bi slobodne od svakog tereta čovječjih dužnosti služile onomu, komu su se predale kao neznatne službenice" (izvatci iz potvrde sa sinoda u Zadru 7. ožujka 1095., preveo M. Lončar).

Slika 2. Čikin časoslov, fol. 150 v; fol. 153 v; fol. 2 r. Notni zapis od XI. do XIII. stoljeća. Možemo pratiti razvoj notnog zapisa, ali i činjenicu da je časoslov bio u uporabi još nekoliko stoljeća nakon Ciccine smrti.

matinskim gradovima veliku blagonaklonost novog vladara. Zvonik pripada u takozvani lombardijski tip zvonika - pravokutna kula koja se postupno otvara prema vrhu gdje se nalaze zvona.²⁴ Opatica Vekenega umire 1111. godine i pokopana je u kapitularnoj dvorani u grobnici koju je dala izgraditi. Cijela grobnica obložena je mramornim pločama s natpisom koji veliča Vekenegin život i zasluge.²⁵ Slobodni prostor iznad grobnice bio je oslikan. Još i danas možemo vidjeti visokokvalitetne ostatke fresko-slika s prikazom Navještenja.²⁶

Od opatica Cicce i Vekenega ostali su sačuvani njihovi osobni molitvenici napisani u skriptoriju benediktinskoga samostana sv. Krševana u Zadru, kao i Vekenegin Evanđelistar, napisan u istom

²⁴ Pavaša Vežić, Zvonik i kapitularna dvorana u Samostanu Sv. Marije Male u Zadru: kraljevska kapela - kapitul - sakristija - memorija, *Laude nitens multa*, zbornik radova s kolokvija u povodu 900. obljetnice Vekenegina epitafa, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., 100, 107, 112.

²⁵ Milenko Lončar, Pjesma na grobu - Večenegin epitaf u kapitolu Samostana Sv. Marije, *Laude nitens multa*, zbornik radova s kolokvija u povodu 900. obljetnice Vekenegina epitafa, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., 43.

²⁶ Marijana Kovačević - Emil Hilje, Ostaci fresaka u zvoniku i kapitularnoj dvorani samostana Sv. Marije Male u Zadru, *Laude nitens multa*, Zbornik radova s kolokvija u povodu 900. obljetnice Vekenegina epitafa, Zadar, 2018., 143-166.

skriptoriju devedesetih godina XI. stoljeća. Danas se Časoslov opatice Čike i *Vekenegin Evandelistar* čuvaju u knjižnici Bodleian u Oxfordu, a *Vekenegin časoslov* u Budimpešti. Oba su časoslova privatni molitvenici. Duhovnost ovih dvaju časoslova proizašla je iz liturgije Crkve prvog milenija, s jakim franačkim utjecajem.²⁷ U prvom redu slavi se Presveto Trojstvo, Blažena Djevica Marija, sv. Benedikt te zadarski zagovornici, sv. Anastazija i sv. Krševan. U ovim su časoslovima zabilježeni i notni zapisi dopisivani sve do XIII. stoljeća (Sl. 2). Zahvaljujući radu i nastojanjima, ali i dobrim vezama s hrvatskim kraljevima, Vekenega i njezina majka iza sebe ostavile su dobro organiziran samostan, sa značajnim posjedima i povlasticama. Prevlast hrvatsko-ugarskoga kralja nad dalmatinskim gradovima nije potrajala. Venecija vraća prevlast nad dalmatinskim gradovima, ali napada i razara hrvatski grad Biograd. Koludrice sv. Marije primaju 1125. godine koludrice iz razorenog Samostana sv. Tome iz Biograda.²⁸ Tijekom povijesti samostana ova će se situacija ponavljati u više navrata. Za vrijeme Arpadovića slabi i postupno nestaje obitelj Madijevaca, a nastaju nove plemićke obitelji, osobito tijekom XIII. stoljeća. Kćeri tih uglednih zadarskih plemićkih obitelji ulaze u Samostan sv. Marije.²⁹

NIKOLOTA

Opatica Nikolota, krajem XIII. stoljeća, za svog upravljanja daje u zakup samostansku zemlju. Tim činom osigurava prihode i materijalnu sigurnost svojih sestara, a i bolnice za siromašne starice o kojima se samostan brine. Samostan je oporučno dobio sve što je potrebno za jedan samostanski skriptorij od skriptora magistra Filipa.³⁰ U drugoj polovici XIV. stoljeća zabilježen je posjet

²⁷ M. Grgić, Časoslov opatice Čike, 59-60.

²⁸ Nada Klaić - Ivo Petricioli, *Prošlost Zadra II*, Zadar u srednjem vijeku do 1409., Zadar, 1976., 163, bilj. 68.

²⁹ Nada Klaić - Ivo Petricioli, *Prošlost Zadra II*, 155; Sandra Begonja, Uloga gradskog plemstva u urbanom razvoju Zadra u vrijeme Ludovika I. Anžuvinca (1358.-1382.), Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2017., 59, bilj. 383 i 384; Amos-Rube Filipi, Samostan i crkva sv. Marije u Zadru prema dokumentima iz g. 1579. i 1603., *Kulturna Baština Samostana svete Marije u Zadru*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zadar, 1968., 235 (dalje: Samostan i crkva sv. Marije u Zadru prema dokumentima iz g. 1579. i 1603.); Cvito Fisković, Zadarska renesansna crkva sv. Marije, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 10 (1956.), 100. (dalje: Zadarska renesansna crkva sv. Marije).

³⁰ Eduard Peričić, Samostan svete Marije u Zadru od njegova osnutka do danas, 40.

ugarske kraljice Elizabete i njezine kćeri Marije Zadru. Zadrani su je najsvječanije dočekali. Tijekom boravka u Zadru kraljica Elizabeta često odlazi na molitvu sv. Šimi, a na crkvene blagdane, odjevena u jednostavnu odjeću, pristupa vjerskim obredima zajedno s koludricama sv. Marije.³¹

MARIJA BEGNA I LAURA NASSI

Sigurnim prihodima u XV. stoljeću koludrice sv. Marije poduzimaju nekoliko većih građevinskih pothvata. Opatice Marija Begna i Laura Nassi³² u prvoj polovici XV. stoljeća zaslužne su za obnovu Kolomanova zvonika.

Zadarski nadbiskup Lovro (*Laurencie*) Venerio sklapa 5. listopada 1438. ugovor s graditeljem (*marangono*) Nikolom Bilšićem, sinom Grgurovim, da obnovi zvonik. Ugovor je otkrio i objelodanio davne 1959. godine Cvito Fisković.³³ Otkrićem tog ugovora došlo se do nekih zadivljujućih i razočaravajućih saznanja. Pred nama nije originalni romanički zvonik s početka XII. stoljeća. Mi danas gledamo vjernu kopiju iz XV. stoljeća, uistinu vjernu kopiju koja je s velikom pomnjom, dosljednošću i preciznošću donesena u ugovoru. Obnova je povjerena graditelju Nikoli Bilšiću s točno određenim uputama. Zvonik je podijeljen u dvije prostorije. Svečana prostorija na prvom katu urešena je freskama. Na četiri stupa s kubičnim kapitelima je natpis R.CO-LLO-MAN-NUS. Kapiteli podržavaju dvije ukrštene pojasnice koje tvore prvi datirani križno rebrasti svod. Ta “Vekenegina” “kraljevska” kapela povezana je s kapitularnom dvoranom preko lučnog otvora. Moguće da su to bila vrata za balkon. Ostali prostor iznutra je jedinstven. Izvana izgleda kao pet katova horizontalno podijeljenih mramornim vijencima. Tih “pet katova” predmet je Bilšićeve obnove. Iz spomenutog ugovora saznajemo da je svih “pet katova” trebalo porušiti. Donja dva kata trebalo je sagraditi s punim zidom, a gornja tri kata obnoviti u istom obliku. Prozori mogu biti od bijela i dobra kamena, a ne kao dosad od mramora. Ipak, majstor Bilšić nije mogao odoljeti svome vremenu te je

---

³¹ Isto, 23. Ovaj podatak donosi *Descrizione* odakle ga preuzima E. Peričić.

³² Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. III. Benediktinski priorat Tkon, Split, 1965., 334 (dalje: *Benediktinci u Hrvatskoj*); Miroslav Granić - Denis Martinović, *Plemstvo kraljevine Dalmacije 1814.-1918.*, Državni arhiv u Zadru, Književni krug Split, Zadar, 2018., 387. Prvi članovi obitelji Nassi Nasse/Nasce spominju se 1260.

³³ C. Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, 66-67.

napravio nekoliko diskretnih detalja koji upućuju na utjecaj gotike. Za taj posao koludrice su platile 950 dukata i to u nekoliko obroka. Zvonik je bio dovršen 1453. godine.³⁴ Radovi su završeni za vrijeme opatice Laure koja je bila birana četiri mandata (1447.-1459.), što je bila velika rijetkost.

Nakon požara koji je zahvatio samostan oko 1480. godine, *Memorie*³⁵ spominju nadarbinu koju samostan dobiva. To je 100 dukata i posjed u Crnom.³⁶ Tada je sa sjeveroistočne strane kapitularne dvorane sagrađen trijem kasnogotičkih osobina. Trijem je sagrađen po uzoru na gotičko-renesansne trjemove palača kakve nalazimo u Zadru u to vrijeme. Kapiteli i baze stupova mogu se povezati s utjecajem Jurja Dalmatinca i njegovih učenika koji su djelovali u Zadru.³⁷ Na katu trijema nalazi se jedanaest tankih stupića s vrlo lijepo oblikovanim bazama i nešto lošije obrađenim kapitelima koji podržavaju krovne grede. Trijem je na prvom katu bio povezan sa samostanom vratima od fino obrađenog kamena, a na nadvratniku je isklesano sunce u čijem je središtu monogram Imena Isusova. C. F. Bianchi spominje tada i gradnju još nekih samostanskih zgrada, dok je stari cenobij ostao netaknut.³⁸

DONATA NASSI I RENESANSNA DOGRADNJA

U Samostanu sv. Marije kroz XVI. stoljeće tri opatice potječu iz obitelji Nassi. Uz već spomenutu Lauru iz XV. stoljeća, iznimne sposobnosti ima i opatica Donata Nassi. Službu opatice obnašala je nekoliko puta uzastopce u razdoblju od 1520. do 1557.³⁹ Papin vizitator Michel Priulius iz 1603. spominje neki *apostolski breve* po

³⁴ Ivo Petricioli, Umjetnička baština Samostana sv. Marije u Zadru, *Kulturna Baština samostana svete Marije u Zadru*, JAZU, Zadar, 1968., 65-66; 70-71 (dalje: Umjetnička baština Samostana sv. Marije u Zadru).

³⁵ Arhiv Samostana sv. Marije u Zadru, *Memorie sopra la chiesa e Monastero delle nobili Reverende Monache Bendettine di Santa Maria di Zara*, rukopis, fol. 7 (dalje: *Memorie*).

³⁶ *Memorie*. U to vrijeme vrlo su rijetke darovnice zemljišnih posjeda, pa je ova posebno i zabilježena.

³⁷ Ivo Petricioli, Od gotike do renesanse, *Prošlost Zadra III – Zadar pod mletačkom upravom 1409.-1797.*, Narodni list, Filozofski fakultet, Zadar, 1987., 147.

³⁸ Carlo Federico Bianchi, *Zara Cristiana*, sv. I., 324. Smijemo li u tom tada "netaknutom starom cenobiju" tražiti stari samostan kojeg je još u XVII. stoljeću vidio Šime Ljubavac, a koji je u kasnijim intervencijama porušen? Istočni dio samostana, *dormitorij*, može se povezati s gradnjom u XV. stoljeću.

³⁹ Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. III., 334. donosi popis opatica.

kojem služba opatice traje samo 3 godine,⁴⁰ što je i vidljivo iz popisa opatica kod Ostojića. O sposobnostima i ugledu koje ima opatica Donata govori i jedan notarski dokument iz 1554. godine koji opaticu Donatu naziva “meritissima abatissa”.⁴¹

Veliki zahvat na crkvi bio je u prvoj polovici XVI. stoljeća. Koluđrice preko svojih zastupnika sklapaju ugovore s majstorima. Prvi ugovor sklopljen je 20. srpnja 1507. s majstorom iz Korčule, a odnosi se na obradu kamena i arhitektonskih elemenata.⁴² Drugi ugovor sklopljen je 13. ožujka 1508. između Martina Filipovića i Samostana sv. Marije preko zastupnika Jeronima Soppe.⁴³ Majstor Martin Filipović ruši romaničku fasadu i južni zid.

U Državnom arhivu u Zadru čuva se još jedan ugovor od 16. prosinca 1534.⁴⁴ Koliki su i kakvi poslovi bili majstora Martina Filipovića, pokazala su arheološka istraživanja sedamdesetih godina prošlog stoljeća.⁴⁵ Crkva je produžena za dva traveja, iz temelja je podignuta nova fasada, skladnih proporcija, jednostavnog i funkcionalnog izgleda. Zbog skućenog prostora postavljena su dva izdužena gotička prozora, tri vodoravna prozora na središnjem dijelu fasade, a iznad njih gotičko-renesansna ruža. Osim fasade izgrađen je i južni zid koji je vodoravno, vijencem renesansnih osobina, podijeljen u dva dijela. Postavljena su i dva gotička prozora identična onim na fasadi i sporedni renesansni portal s lunetom iznad koje je okulus.⁴⁶ Arheološka istraživanja otkrila su južni romanički zid u visini približno dva metra u prva dva traveja do svetišta. Crkva je podignuta u glavnoj i bočnim lađama. Vidljivi su stupovi gotičkih osobina na galeriji, a konzervator Grga Oštrić pronašao je i ostatke obojenog

⁴⁰ A. R. Filipi, Samostan i crkva Sv. Marije u Zadru prema dokumentima iz 1579. i 1603., 237.

⁴¹ C. Fisković, Zadarska renesansna crkva sv. Marije, 113.

⁴² Ivo Petricioli, Renesansna pregradnja crkve sv. Marije u Zadru, *Zadarska revija*, 16 (1967.) 2 i 3, 180. Ugovor je dosta oštećen. Petricioli smatra da se radi o Nikoli Španiću iz Korčule koji radi i na kapeli sv. Roka. Vidljiva je sličnost kapitela na pročelju Sv. Marije i Sv. Roka (dalje: Renesansna pregradnja crkve sv. Marije u Zadru).

⁴³ Ivo Petricioli, Renesansna pregradnja crkve sv. Marije u Zadru, 180.

⁴⁴ C. Fisković, Zadarska renesansna crkva sv. Marije, 114. Ugovor je sklopljen između samostanskoga zastupnika Franje Nassi i splitskih graditelja Ivana Martinova Vitančića i majstora Duje. Poziva se na raniji ugovor iz 1529. kada je utvrđena cijena i način dopreme obrađenog kamena. Opatica Donata Nassi isplaćuje majstore 1535. godine.

⁴⁵ Drago Miletić - Vinko Štrkalj, Arheološka istraživanja u lađama crkve sv. Marije u Zadru.

⁴⁶ Ivo Petricioli, Renesansna pregradnja crkve sv. Marije u Zadru, 180.

kasetiranog stropa. Zbog svoje karakteristične fasade i južnog zida, u starijoj literaturi, crkva se spominje kao renesansna građevina.⁴⁷

Na nadvratniku južnog portala stoji natpis koji spominje zasluge opatice Donate Nassi, koja je popravila trošnu Marijinu crkvu,⁴⁸ pisan kapitalom s karakterističnim kraticama, a glasi: VIR(GINIS). SACR(VM). VETVSTATE. CO(N)SV(M)PTV(M). DONATA NASSIS. ANTIS(TITA). ISTAVRARI. CVRAVIT.

GLORIJA CALCINA

Nakon ovoga zahvata bilo je još nekoliko temeljnih promjena tako da je nekad trobrodna bazilika polukružnih apsida posve izmijenila svoj prvotni oblik. U prvoj polovici XVIII. stoljeća, za vrijeme opatice Glorije Calcine, kreće se ponovno s gradnjama. Godine 1742. ruše se stare polukružne apside i gradi prostrano barokno četvrtasto svetište nad kojim se izdiže kupola s prozorima na okruglom tamburu. Sa sjeverne strane sagrađena je sakristija, a iznad bočnih lađa dovršena je gradnja galerije započete u renesansi. Godine 1744. dana je raskošna rokoko štukatura na zrcalnom stropu središnje lađe koja se pripisuje G. Monteventiju.⁴⁹ Crkva dobiva elegantni izgled s posebno dekorativnom galerijom (*matronej*) s rešetkama. Glavni "Veliki oltar"⁵⁰ zamijenjen je novim, od kararskoga mramora, kojeg je podigao Lorenzo Bon. Za taj posao isplaćeno mu je 2420 dukata.⁵¹ Dva mramorna anđela sa strane i ostale ukrase na oltaru izradio je Giovanni Maria Morlaiter (1699.-1781.), istaknuti mletački rokoko kipar. Ovaj dokument bio je pohranjen kod obitelji Fanfogna gdje ga je vidio Ivan Kukuljević Sakcinski i objelodanio u *Slovníku umjetnikah jugoslavnikih* 1858. godine.⁵² Ugovor je sklopljen posredstvom samostanskog zastupnika Giuseppea Antona Fanfogne koji je kiparu isplatio 700 dukata.

⁴⁷ C. Fisković, *Zadarska renesansna crkva sv. Marije*, 102-103.

⁴⁸ *Isto*, 111.

⁴⁹ Radovan Tomić, Štukaturist Giuseppe Monteventi - djela, prijedlozi i hipoteze, *Peristil, zbornik radova za povijest umjetnosti*, 44 (2001.), 81-92.

⁵⁰ A. R. Filipi, Samostan i crkva sv. Marije u Zadru prema dokumentima iz g. 1579. i 1603., 246.

⁵¹ Radovan Tomić, *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., 131.

⁵² *Isto*, 131.

Nekako u isto vrijeme poduzimaju se određeni građevinski zahvati i na samostanskim zgradama. Na starim temeljima preuređuje se *parlatorij* koji se dijelom naslanjao na zvonik.⁵³

LUCIA FANFOGNA⁵⁴

Obitelj Fanfogna u Zadru može se pratiti od druge polovice XII. stoljeća. Članovi ove obitelji spominju se već u XIII. stoljeću kao zadarski vijećnici. Tijekom stoljeća posjeduju veliku imovinu i ubrajaju se među najutjecajnije zadarske plemiće. Istaknuli su se i kao vojnici u XVI. i XVII. stoljeću te od Venecije dobivaju naslove (Zlatni vitez sv. Marka, mletački vitez ili mletački knez). Frane, sin Jeronima Fanfogne, dobiva naziv mletačkog kneza.⁵⁵ On je otac već spomenutog Josipa Antuna koji je zastupnik koludrica 1759. godine pri sklapanju ugovora s Giovannijem Mariom Morlaiterom. Josip Antun ima četiri sina i barem dvije kćeri, Corneliju i Luciju, obje u Samostanu sv. Marije. Lucija je rođena 1744. U samostan ulazi 1769. godine, a monaško posvećenje (Sl. 3) ima 1770.⁵⁶ Umrle je 18. siječnja 1817. Ovu hrabru opaticu pratimo kroz teško razdoblje koje samostan proživljava. Naime, nakon smrti opatice Cornelije 1795. godine, ostaje jedina koludrica u Samostanu sv. Marije (Sl. 4), s velikim brojem učenica.⁵⁷ Za vrijeme Prve austrijske uprave vojni zapovjednik traži Samostan sv. Nikole za potrebe vojske.⁵⁸ U siječnju 1798. dolazi papina ovlast zadarskom nadbiskupu o zatvaranju i muških i ženskih samostana. Poslije ponoći 19. ožujka 1798.

⁵³ Ksenija Radulić, Konzervatorski zahvati poslije oslobođenja u kompleksu sv. Marije, *Zadarska revija*, 16 (1967.), 2 i 3, 205 (dalje: Konzervatorski zahvati poslije oslobođenja u kompleksu sv. Marije). Taj dio samostana bio je spojen s galerijom crkve gdje se nalazio samostanski kor. Kolomanov natpis bio je oštećen.

⁵⁴ Josip Celić, Svjetovno svećenstvo i redovništvo u Zadru po službenom iskazu iz 1811. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 57 (2015.), 234. Donosi popis koludrica sv. Marije. Opatica je Lucija Fanfogna, zatim slijedi popis koludrica iz sv. Katarine te klarisa iz sv. Marcele i jedina živa stopetogodišnja dominikanka. Klarise iz sv. Nikole se ne spominju.

⁵⁵ HR-DAZD-354. Obitelj Fanfogna, 1355.-1673. Sumarni inventar izradili: Dubravka Kolić i Robert Lejčak, viši arhivisti.

⁵⁶ Arhiv Samostana sv. Marije u Zadru, IV. zbirka Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svezanj br. I., dokument br. 5, *Povelja zavjeta Lucije Fanfogna*, rukopis, 1770. Zanimljivi su i potpisi svjedoka.

⁵⁷ Arhiv Samostana sv. Marije u Zadru, IV. zbirka Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svezanj br. III., dokument br. 1. Dokument u kojem se spominje *Donna Lucia Fanfogna* kao *sola Religiosa con molte educande*. Rukopis.

⁵⁸ Carlo Federico Bianchi, *Kršćanski Zadar II*, Zadarska nadbiskupija, Matica hrvatska, Zadar, 2011., 408.

Slika 3. Arhiv Samostana sv. Marije, IV. zbruka Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svežanj br. I., dokument br. 5; Povelja zavjetovanja Lucije Fanfogna.

Faccio voto solenne e prometto a Dio Amante
 Reo Sign. Vicario Episcopale, et alla presenza
 Molto Rev. Madre Abbadessa, e delle altre
 RR. Monache di questo Monistero di vivere
 in Castella, Rovereto, ed Ubbidienza nello
 in perpetua clausura sotto la Regola
 di Monastero San Benedetto; Così Dio mi aj
 e questi suoi Vangelij, che tocco e bacio
 Io Anna Lucia Fanfogna M. R.
 D. Michiel Anzillo Faccio fe
 D. Pietro Anzillo fei preste Testimo

napuštaju svoj samostan klarise sv. Nikole. Nose isprave, relikvijare koji su danas izloženi u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru (SICU), te namještaj i robu. Zvona su potom prodale kako bi podmirile samostanske dugove.⁵⁹

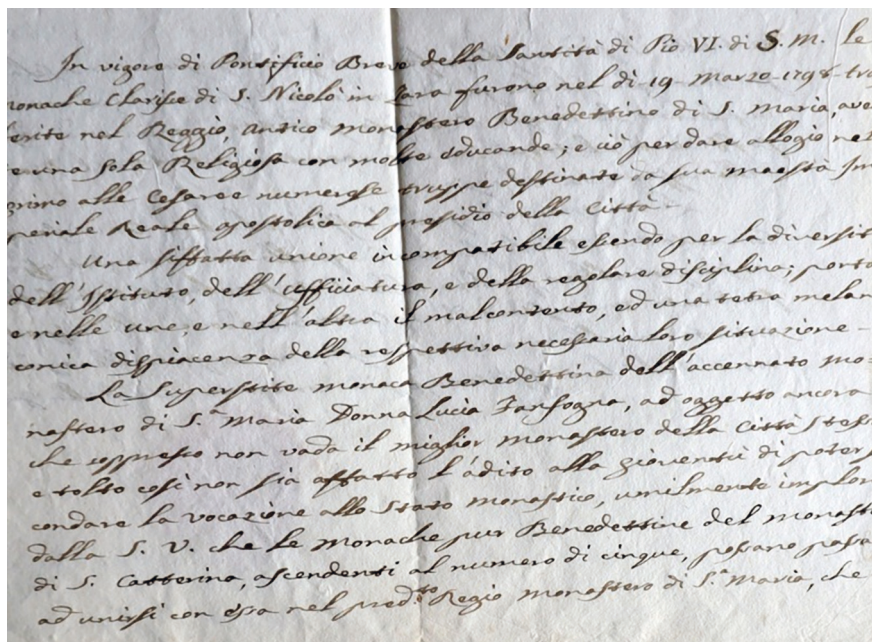
Nakon zatvaranja samostana klarisa sv. Nikole 1798., u samostan sv. Marije dolaze i koludrice iz samostana sv. Katarine pa ih je tako 1804. godine bilo devet, zajedno s opaticom Lucijom Fanfogna. (Sl. 5) Osim koludrica iz samostana sv. Katarine,⁶⁰ samostanu sv. Marije pridružile su se i klarise sv. Marcele te benediktinke sv. Rajnerija iz Splita.⁶¹ Samostan sv. Marije izbjegao je sudbinu ostalih zadarskih samostana zahvaljujući činjenici da je u sklopu samostana djelovala škola za djevojke.⁶² Djevojke su bez ikakve naknade

⁵⁹ Isto, 409-412.

⁶⁰ Arhiv Samostana sv. Marije u Zadru, IV. zbruka Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svežanj br. III, dokument br. 1. Pismo pape Pia VII. zadarskom nadbiskupu o pripojenju samostana sv. Katarine i sv. Nikole Samostanu sv. Marije od 24. 5. 1800., rukopis.

⁶¹ Arhiv Samostana sv. Marije u Zadru, IV. zbruka Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svežanj br. IV, dokument br. 1, Pismo papi za dozvolu ukinuća samostana sv. Rajnerija. 3. 6. 1814. (prijepis).

⁶² E. Peričić, Samostan svete Marije u Zadru od njegova osnutka do danas, 30; A. R. Filipi, Samostan i crkva sv. Marije u Zadru prema dokumentima iz g. 1579. i 1603., 256-259.

Slika 4. Arhiv Samostana sv. Marije, IV. zbirka Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svežanj br. III., dokument br. 1; Spisi u svezi pripojenja Samostana sv. Katarine i sv. Klare Samostanu sv. Marije.

podučavane čitanju, pisanju, računanju, kuhanju i ručnom radu.⁶³ Na osnovi privatnoga podučavanja osnovana je pučka škola za djevojčice.

ANTONIJA SEISMIT

Marija Antonija Seismit potječe iz ugledne liječničke obitelji doseljenika iz Kölna. Njihov prvi spomen nalazimo u Trogiru gdje se između 1656. i 1660. godine spominje Stjepan Seismit *medico*.⁶⁴

Laura Seismit rođena je 1. studenog 1777. u Splitu. Polaže zavjete u Samostanu sv. Benedikta i Arnira u Splitu 29. siječnja 1797.⁶⁵ Ovaj starodrevni samostan osnovan je u XI. stoljeću, od

⁶³ *Descrizione*, 42v.

⁶⁴ Arsen Duplančić, Nekoliko splitskih kuća u XVIII. st., *Kulturna baština*, 17 (1987.), 46.

⁶⁵ Arhiv zadarske nadbiskupije, HR-AZDN-48 zbirka tiskovina, Schematisam della arcidiocesi metropolitana di Zara, 1840.-1858. g.

nadbiskupa Lovre 1069. godine “kao najodličnija luka spasa za žene”. Samostan je zatvoren 1806. godine i koludrice odlaze u benediktinski samostan sv. Marije u Splitu, koji nedugo zatim doživljava istu sudbinu (Sl. 5). Sestre su poslone u svijet, a posljednja opatica Metilda Toffoletti umire 1810. godine kod klarisa.⁶⁶ Marija Antonija dolazi u samostan sv. Marije u Zadar, (Sl. 6) najkasnije 1816.,⁶⁷ a sa sobom donosi vrlo vrijedne dokumente, arhiv Samostana sv. Benedikta, relikvijar sv. Eufemije, crkveni tekstil i ostala materijalna dobra. Nedugo po dolasku u Zadar birana je prvi put za opaticu.⁶⁸ Birana je još šest puta na tu službu, a u međuvremenu bila je priora i ravnateljica djevojačke škole. Posljednji je put izabrana 1855.-1858. Umire 26. travnja 1861. i pokopana je na groblju “M. S. Eufemia”.⁶⁹ Antonija Seismit energične aktivnosti i inteligencije bila je opatica koja započinje radikalnu obnovu crkve, kapitularne dvorane i samostanskih zgrada. Klasicističke štukature pokrile su, odnosno sakrile romaničke karakteristike unutrašnjeg prostora crkve i kapitularne dvorane. Ugovor koji je opatica Seismit sklopila s venecijanskim kiparom Giacocom Pasinijem i klesarom Giovannijem Battistom Zanottijem 23. kolovoza 1833. govori o vrlo opsežnim radovima unutrašnjeg uređenja. Petricioli spominje i vlastoručne prijepise tih ugovora od strane opatice Seismit.⁷⁰ Izgled i visina prezbiterija i lađa nakon renesansnog i baroknog zahvata teško je odrediti, vjerojatno je sve do XIX. stoljeća crkva popločana grobnim pločama. Potom su dignute grobne ploče, a posmrtni ostatci premješteni u dvije kosturnice. Nivo lađe je podignut, a nivo prezbiterija spušten. Novom nivou lađe prilagođena su i južna vrata koja

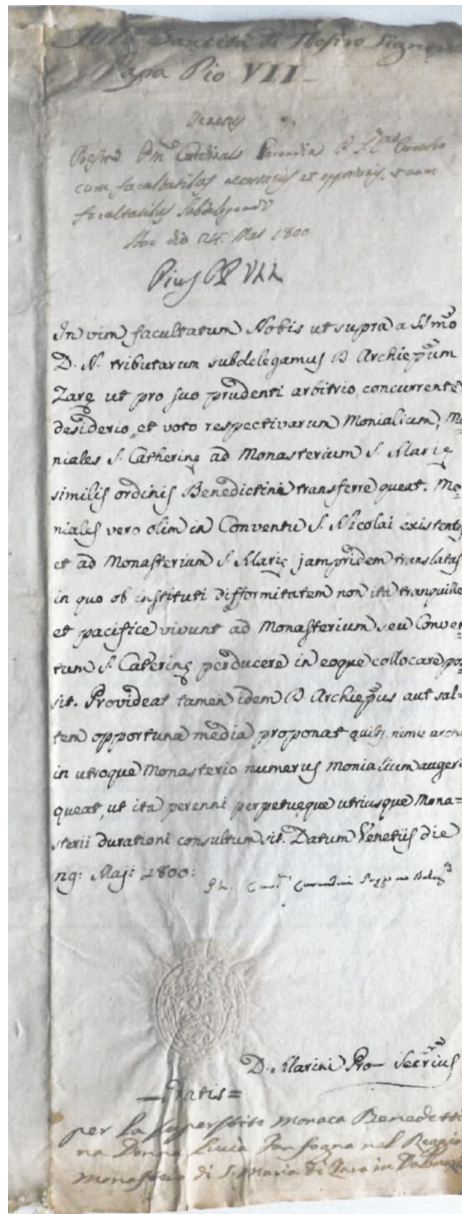
⁶⁶ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II., 357-358.

⁶⁷ Arhiv Samostana sv. Marije u Zadru, IV. zbrika Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svežanj br. III., dokument br. 5., *Stato del personale delle Monache dei Conventi della Diocese di Zara Convento di S. Maria in Zara*, Popis koludrica Samostana sv. Marije, 1816. Ovaj popis je vrlo sličan onome kojeg je objavio J. Celić. Donose se podatci vezani uz ime, mjesto rođenja, datum položenih zavjeta, samostan zavjetovanja, red kojem pripada i samostanska služba. Navodi se kako je Marija Antonija učiteljica novakinja te ima 39 godina. Njezin dolazak u Zadar zbilo se između 1811. i 1816. godine. Ostojić spominje 1820. godinu, ali ne navodi izvor svoje tvrdnje. Tri redovnice navedene su kao učiteljice u školi za djevojke. Klarise sv. Nikole ne spominje ni Celić, niti ih ima u popisu iz 1816. Klarisa sv. Marcele nema u popisu za izbor opatice 1825. godine, vjerojatno i one odlaze splitskim klarisama.

⁶⁸ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II., 78, 358.

⁶⁹ HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga, Župa sv. Stošija Zadar, M- 1791, 1859.-1862.

⁷⁰ I. Petricioli, *Umjetnička baština Samostana sv. Marije u Zadru*, 79.

Slika 5. Arhiv Samostana sv. Marije, IV. zbrika Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svežanj br. III., dokument br. 1; Spisi u svezi pri-pojenja Samostana sv. Katarine i sv. Klare Samostanu sv. Marije.

Beatissime Pater

Quam ingenti gaudio car nostrum affecit licet longo merore
 afflictum triumphans reditus Beatitudinis Vestre ad tandem
 fatalitatem iniquorum violentia Sacram Apostolicam Sedem,
 haud facile esse explicatu.

Ego indigna Jesu Christi Sponsa cum quatuor aliis Sociis
 Monialibus superstitiosis ex tunc (quontiam alie quingue
 dolore confecta jam interierunt) ad sacratissimos pedes B. V. pro:
 volute humiliter imploramus, ut vota nostra benigna ingenita
 commiseratione amplecti dignetur, atque valida protectione reverti
 faciat ad Monasterium S. Benedicti extra muros Civitatis Spalati,
 unde crudeliter exulsi, ac omni possessione exproliate, octo abhinc
 annis miserabilem in privata domo vitam insimul ducere coacti
 fuimus, sola Dei providentia, ac labore manuum sustentate.

Monasterium hoc fundatum anno **MIXIX** ab insigni Archi:
 episcopo Laurentio, quem Historici enunciant statuta pusillum,
 sapientia magnum; ecce nunc post **DCCCXXVII** annos in sol:
 citur desolatam.

Accedit, quod anno **MGLXXX** dum a Slavis lapidatum
 prope Montem Pratum Sacrum Corpus Divi Martyris Rainerii
 tunc Archiepiscopi Spalatensis solemniter deferretur ad sepultu:
 ram, Porta Civitatis sua sponte clausa inventa est, quo inter
 caetera patrata miracula apparuit velle se ad Ecclesiam predicti
 Monasterii (unde etiam exinde nomen sumpsit S. Rainerii) deferri,
 atque ibi sepultura mandari. Quod et factum est.

Nunc vero evasatum requirit in Metropolitana Ecclesia,
 data in scriptis a Venerabili Capitulo obligatione illud remittendi
 ad proprium Altare, statim ac fuerit Monasterium Sacris Virgi:
 nis restitutum.

Cujus rei desiderio inflammata ad validissimam Beatitudinis
 Vestre protectionem implorandam converzimur, qua suffulsa
 nihil est boni, quod sperandum nobis non sit. Interea ad
 Beatitudinis Vestre, corde deosculando suppliciter humiliterque
 procumbimus

Spalati die 3. Junii an. 1814.

Slika 6. Arhiv Samostana sv. Marije, IV. zbrika Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svežanj br. IV., dokument br. 1; Izvještaj Papi o ukiuću Samostana sv. Rainerija u Splitu, 3. lipnja 1814. (prijepis).

*Stato del personale delle Monache dei Conventi
della Diocesi di Zara*

Convento di S.^a Maria in Zara del ordine di S. Benedetto

~ 1.º Personale delle Monache ~

<i>Nome & Cognome</i>	<i>Patria, Luogo di nascita</i>	<i>Anni Età</i>	<i>Giorno della Professione</i>	<i>Convento in cui ebbe luogo la Professione</i>	<i>Ordine cui ha profeso</i>	<i>Uffizio che ha maraca sostiene nel Convento</i>
<i>M.ª Lucia Fanfogna</i>	<i>Zara</i>	<i>70</i>	<i>29. Ottobre - 1770</i>	<i>S.^a Maria di Zara</i>	<i>S. Benedetto</i>	<i>Abbadessa</i>
<i>- Cunegonda Moser</i>	<i>Cattaro</i>	<i>74</i>	<i>25. Luglio - 1767</i>	<i>S. Rainerio di Spalato</i>	<i>Id.</i>	<i>Nicaria</i>
<i>- Giuseppe Addobbati</i>	<i>Zara</i>	<i>59</i>	<i>24. Nov.^e - 1784</i>	<i>S.^a Caterina di Zara.</i>	<i>Id.</i>	<i>Celleraria</i>
<i>- Giovanna Zanchi</i>	<i>Idem</i>	<i>68</i>	<i>16. Marzo - 1769</i>	<i>Id.</i>	<i>Id.</i>	<i>Infermiera</i>
<i>- Antonia Seismis</i>	<i>Spalato</i>	<i>39</i>	<i>29. Gen.^o - 1797</i>	<i>S. Rainerio di Spalato</i>	<i>Id.</i>	<i>Maestra di Novitelle</i>
<i>- Giacinta Addobbati</i>	<i>Zara</i>	<i>70.</i>	<i>25. Marzo - 1764</i>	<i>S.^a Marcella di Zara.</i>	<i>S. Chiara</i>	<i>Infermiera</i>
<i>- Benedetta Petrovich</i>	<i>Cattaro</i>	<i>56</i>	<i>7. Gennaio - 1803</i>	<i>Idem</i>	<i>Idem</i>	<i>Maestra della Scuola delle fanciulle della Chiesa</i>
<i>- Chiara Vlasto</i>	<i>Zara</i>	<i>39</i>	<i>1.º Maggio - 1799</i>	<i>Id.</i>	<i>Id.</i>	<i>Id.</i>
<i>- Antonia Rotta</i>	<i>Idem</i>	<i>32.</i>	<i>7. Febbrajo - 1801</i>	<i>Id.</i>	<i>Id.</i>	<i>Id.</i>

Slika 7. Arhiv Samostana sv. Marije, IV. zbrika Miscellanea - Razni spisi i bilješke, svežanj br. III., dokument br. 5; Stato del personale delle Monache dei Conventi della Diocesi di Zara Convento di S. Maria in Zara, Popis koludrica Samostana sv. Marije 1816. (?)

su spuštena za 14 cm.⁷¹ Nakon ovog uređenja cijela crkva bila je u jednom nivou popločana bijelim i crvenim, fino brušenim kamenim pločama. Crkva je dobila jedinstven, skladan i oku zadovoljavajući izgled. Ali učinjeno je za nas danas i neshvatljivih poteza. Otučeni su svi izvorni kapiteli, romaničke i renesansne baze i svi su stupovi oštećeni. Stupovi su prekriveni slojem štuka, a svi otučeni kapiteli obloženi su u štuku kao kopije renesansnih kapitela. Ostaci otučenih kapitela nađeni su ispod nivoa poda što je i omogućilo njihovu rekonstrukciju.⁷² Koliko god nam je, s današnjeg gledišta, neprihvatljivo ovako oštećenje izvornih dijelova arhitekture, može se donekle i opravdati željom za usklađenim sakralnim prostorom. Prozor koji je dala otvoriti opatica Antonia na sjevernom zidu crkve prema kapitularnoj dvorani urešen je klasicističkim elementima. Tu je i prigodni natpis iz 1834. godine koji spominje Ciccu, Veke-negu, austrijskog cara i njegova namjesnika u Zadru te opaticu Antoniju. Kao što se u XV. stoljeću dogodio iznenađujući potez oko očuvanja autentičnog romaničkog zvonika, tako se u XIX. stoljeću preoblikovala kapitularna dvorana cjelokupno obložena u hladni klasicistički stil.⁷³ Radovi su završeni 1842., kako je bilo zapisano na prigodnoj ploči.

U samostanu je osnovana i pučka škola koja djeluje do Drugoga svjetskog rata. Među mladim djevojkama koje ulaze u samostan bile su i četiri učiteljice iz milanske provincije. Među njima su i dvije sestre Manzoni, Crocifissa i Teresa. Marija Crocifissa radila je kao učiteljica i kao samostanska arhivistica, a Marija Teresa posebno se brinula o samostanskoj riznici relikvijara. Njezina odlučnost utjecala je i na tadašnju talijansku vlast te su u Zadru ostale samostanska riznica, riznica zadarske katedrale, ninska riznica i riznica iz crkve sv. Šime. Talijanski konzervator Luigi Crema, nadbiskup Pietro Munzani i opatica Karmela Hein, u studenom 1943. sve navedene riznice pohranjuju u podnožje zvonika. Katastrofalno bombardiranje 16. prosinca 1943. kao i požar koji je potom izbio porušili su samostan.⁷⁴ Još te iste noći koludrice napuštaju samo-

⁷¹ D. Miletić - V. Štrkalj, Arheološka istraživanja u lađama crkve sv. Marije u Zadru, 128-129.

⁷² *Isto*, 118.

⁷³ Zlata Jeras-Pohl, Obnova kapitula Benediktinskog samostana sv. Marije u Zadru, *Godišnjak zaštite spomenika kulture*, 1 (1975.), 89-100.

⁷⁴ K. Radulić, Konzervatorski zahvati poslije oslobođenja u kompleksu sv. Marije, 206.; Kažimir Pribilović, *Povijesna građa oko bombardiranja Zadra u Drugom svjetskom ratu*, Zadar, 2006. Na 767. str. donosi kartu glavnih pravaca (koridora) zračnih napada na Zadar 1943./1944. Cilj bombardiranja 16. prosinca 1943. bila je zadarska luka sa skladištima i usidrenim brodovima, str. 215, a na str.

stan i nalaze privremeno utočište u Ninu. Marija Teresa Manzoni umire u Ninu 6. siječnja 1944. Budući da boravak u porušenom samostanu više nije bio moguć, koludrice su dočekale kraj rata u ženskim benediktinskim samostanima na Pagu, Rabu i Cresu. Za koludrice i za Samostan sv. Marije počinje jedno novo razdoblje, razdoblje borbe za vlastiti dom.

BENEDIKTA BRAUN

Opatica koja je obilježila 20. stoljeće kao obnoviteljica samostana sv. Marije je Benedikta Braun. Rođena u Šibeniku 27. rujna 1895. od oca austrijskog vojnog liječnika Gustava Brauna i majke Olge Locas Saranelli. Nakon osnovnog školovanja u rodnom Šibeniku mlada Leticija odlazi u Prag na daljnje školovanje. Školovanje završava u talijanskom Camerinu. Po povratku u rodni grad radi kao učiteljica. Dolazi u Samostan sv. Marije u Zadar, gdje će nakon monaškog posvećenja raditi u samostanskoj školi. Rat ju je zatekao i kao odgojiteljicu djevojaka koje su pohađale licej sv. Dimitrija, a boravile su u samostanu. Ove mlade djevojke dijele sudbinu sestara i s njima odlaze u izbjeglištvo te nakon povratka u Zadar ulaze u novicijat i započinju ostvarivati svoj monaški poziv. Citat iz Vekeneginog epitafa: "Čista uma stalno slijedivši Boga Vekenega ne umire potpuno, nego se umirući rađa",⁷⁵ mogao bi se protumačiti kao proročki. Koliko se puta Samostan sv. Marije "umirući rađao", koliko se puta iz pepela dizao? Iz pepela porušenog i spaljenog samostana nicale su nove mladice. Nakon završetka rata i povratka u Zadar, koludrice su privremeno utočište našle u Nadbiskupskom sjemeništu Zmajević. Restauratorski planovi⁷⁶ i urba-

---

218 spominje talijanske dokumente koji potvrđuju napad na Zadar te nabraja pogođene civilne ciljeve, među njima i samostan sv. Marije.

⁷⁵ Milenko Lončar, Pjesma na grobu - Večenegin epitaf u kapitolu Samostana Sv. Marije, *Laude nitens multa, Zbornik radova s kolokvija u povodu 900. obljetnice Vekenegina epitafa*, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2018., 57.

⁷⁶ K. Radulić, Konzervatorski zahvati poslije oslobođenja u kompleksu sv. Marije. "Godine 1949. JAZU u Zagrebu povjerava arhitektu Nevenu Šegviću izradu idejnog elaborata za rekonstrukciju samostana i adaptaciju u Muzej srednjovjekovne umjetnosti u Zadru." "1950. Nadbiskupski ordinarijat dostavlja nacrt ugovora za osnivanje Muzeja srednjovjekovne crkvene umjetnosti u samostanu sv. Marije, na temelju prethodnih razgovora vođenih s predstavnicima JAZU." Dio navoda iz kronologije rušenja i obnove samostana. Konačni ugovor, u kojem je nađeno kompromisno rješenje, potpisan je 29. 3. 1967. Jedno krilo samostana je za koludrice, a dva za Stalnu izložbu crkvene umjetnosti (SICU), 208-209.

nistička namjena obnove kompleksa Samostana sv. Marije⁷⁷ zorno govore o dramatičnoj borbi koju su opatica Benedikta i Nadbiskupija vodili s tadašnjom vlasti da bi povratili koludrice u njihov dom. O tome nam svjedoče brojni dokumenti i pisma iz tog vremena. Zalaganjem istaknutih hrvatskih intelektualaca, između kojih moramo spomenuti književnika Miroslava Krležu, 1967. potpisuje se ugovor koji omogućuje obnovu samostana i crkve svete Marije te osnivanje Stalne izložbe crkvene umjetnosti u kojoj će biti izloženo sakralno blago.

Benedikta Braun bila je opatica od 1947. do 1972. godine. Svečani povratak u obnovljeni samostan zbio se 27. rujna 1970. na njezin 75. rođendan i na dan preminuća opatice Vekenegge. Taj svečani dan ulaska u obnovljeni samostan opatica Benedikta dočekala je u bolnici. Ispunila je ono što govori Isus u Evanđelju: "Tako i vi: kad izvršite sve što vam je naređeno, recite: 'Sluge smo beskorisne! Učinismo što smo bili dužni učiniti!'" (Lk 17,10). Tu žrtvu prinosnicu kao mirisni kâd prinijela je i na dan posvete obnovljene crkve 1980. godine.

ZAKLJUČAK

Gospodin u svome vrtu ne želi samo velika i jaka stabla. Njegovo oko počiva na raznoliku cvijeću koje daje miris i boju Njegovu vrtu, Crkvi. Crkva obiluje velikim naučiteljima, odanim biskupima, zauzetim misionarima, vjernim svećenicima i redovnicima. Ali uz bok, uz rebro čovjekovo, stoji žena, taj miris rajskog vrta. Milenijsko postojanje Samostana sv. Marije odraz je neizmjerne ljubavi, truda i zalaganja vjernih koludrica koje su svakodnevno izljevale ulje vjernosti u svjetiljku života. Živjele su u svome vremenu, prateći zbivanja u Crkvi, oblikujući samostanski život prema svim crkvenim reformama i propisima. U graditeljskim zahvatima prate duh svog vremena od predromanike do klasicizma. Privatne pouke plemićkih kćeri dovode do osnivanja javne pučke škole, jer bile su uvijek uza svoj grad, uza svoj narod. Ono što piše na Vekeneginu epitafu moglo bi se primijeniti i na svaku opaticu: životom su pazile na čestito vladanje sestara, čuvale *ovile (ovčinjak) od neprijateljskih zasjeda i za njihovog upravljanja napredovao je samostan*. U ovom izlaganju spomenute su samo neke opatice koje su na poseban način označile svoje vrijeme, zadužujući i samostan i grad.

⁷⁷ Dubravka Kisić - Antonija Mlikota, *Zadar - poslijeratna urbanističko-arhitektonska obnova 1944.-1958.*, Državni arhiv u Zadru, Zadar, 2017., 78.

A MILLENIUM BEHIND US – MERITORIOUS ABBESSES
IN THE PAST OF THE MONASTERY AND ST. MARY'S CHURCH
OF BENEDICTINE NUNS IN ZADAR

Abstract

The past of the St. Mary's Monastery is marked by strong, self-denying women who drew their strength from the Word of God, protecting the Monastery and the Benedictine way of life. In this presentation we are giving an overview of eleven centuries of history of the St. Mary's Monastery in Zadar through the description of the character and work of eleven abbesses. All of them have in common the fact that after certain difficult political and economic situations, in a period of the Monastery's life with more stability, they undertake significant construction works. Abbess Lampredia is mentioned in 920, and since Cicca's restoration in 1066, the Monastery exists incessantly until today. Abbess Vekenega in the 12th century, and with the donation from King Coloman, is building the chapter room and the bell tower. In the 15th century, the bell tower is thoroughly restored, and after the fire at the end of the same century, a Gothic-Renaissance porch is built. In the 16th century, the abbess Donata Nassi starts the restoration of the church, which is given Renaissance features. In the 18th and 19th centuries, the interior of the church is restored. The most recent reconstruction of the Monastery is led by the abbess Benedikta Braun after it was demolished and burned in the Second World War.

Keywords: St. Mary's Monastery, Lampredia, Millennium, Abbesses, Restorations